

מקבילות בספר מלכים וספר דה"י

א. הקדמה

בעיון בספר מלכים בהקבלה לספר דברי הימים, במסופר על מלכי יהודה, מתגלים קשיים, סתירות, ואף התעלמויות מתקופות מלוכה של מלכים מסויימים, פעמים במלכים ופעמים בדה"י. בהתמודדות עם הקשיים הנ"ל קיימות שלש גישות אפשריות. גישה ראשונה הינה של תירוצים טכניים, דהיינו חוסר שוויון בגלל נתונים טכניים כגון שינוי הכותב, המקום או הזמן. גישה שניה הינה הגישה הפרטנית, תירוצ כל קושי לגופו, ללא התייחסות לקשר שלו עם מכלול הקשיים. גישה שלישית בוחנת את העניין בהסתכלות רחבה. הסתכלות על מגמת כל ספר, ומתוך כך נסקרים הפרטים.

הגישה העיקרית בה אנקוט במאמר זה תהיה הגישה האחרונה, וזאת משום שכאשר קיים רצף של בעיות, יש לחפש בתוכן הפנימי של הספר מגמה, שתביא ממילא לפתרון הבעיות. הגישה המשנית בה אנקוט תהיה גישת התירוצים הטכניים. אעזר בה לחיזוק מגמת הספר ולתירוצ שינויים טכניים ולא מהותיים, משום שסתירות מהותיות בתוכן לא ניתן ליישב בתירוצים טכניים מבחינה עקרונית, ובמיוחד כשמדובר בספר קודש.

אין במאמר זה ליישב את כל הסתירות שבין הספרים, מכיוון שחלק מהבעיות אשר אינן מהותיות דורש תירוצים פרטניים, ואין בכוונתי לגעת בבעיות לא מהותיות אלו ובתירוצים הפרטניים שלהן.

ב. סיפורם של מלכים

רחבעם בן שלמה

במסופר על רחבעם בן שלמה נאמר במלכים א' "ויעש יהודה הרע בעיני ד'... ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן... עשו ככל התועבת הגוים... ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושן מלך מצרים על ירושלם ויקח את אצרות בית ד' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח" (יד, כב-כו) ולעומת הכתוב במלכים, נכתב בדה"י ב' "ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושן מלך מצרים על ירושלם כי מעלו בד'... וילכד את ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד ירושלם... ובראות ד' כי נכנעו היה דבר ד' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם... ולא תתן חמתי בירושלם ביד שישק... ויעל שישק מלך מצרים על ירושלם ויקח וגו'" (יב, ב-ט).

בספר מלכים קיימת הרחבה של חטא יהודה לעומת צמצומו בדה"י. במלכים מודגש שעליית שישק על ירושלים, ולקיחת אוצרות בית ד', הינם עונש על התנהגותם של יהודה. לעומת בדה"י מודגש ששישק עולה על ירושלים במטרה להשמידה, מסופר שהעם חזר בתשובה ובגלל זה סר שישק מירושלים, ולקח רק את האוצרות, דבר שאינו מופיע בספר מלכים.

אביה בן רחבעם

גם בכתוב על אביה בן רחבעם קיים שוני בין ספר מלכים לספר דה"י. בספר מלכים א' נאמר "וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו... ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם" (טו, ג-ח) ולעומתו בדה"י ב' נאמר: "ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה ארבע מאות אלף איש בחור וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות אלף איש בחור גבור חיל... ויאמר שמעני ירבעם וכל ישראל הלא לכם לדעת כי ד' אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם... ועתה אתם אמרים

להתחזק לפני ממלכת ד' ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים הלא הדחתם את כהני ד' את בני אהרן והלויים... ואנחנו ד' אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים לד' בני אהרן והלויים במלאכת ומקטרים לד' עלות בבקר בבקר ובערב בערב וקטרת סמים ומערכת לחם על השלחן הטהור ומנורת הזהב... והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות התרועה להריע עליכם... ויאמרו בני יהודה כי נשענו על ד' אלהי אבותיהם" (יג, ג-יח).

ספר מלכים נותן תאור קצר על תקופתו של אביה וטוען שהיה רשע כאביו. לעומתו בספר דה"י מופיע תאור ארוך ומפורט על אביה, תאור אשר ממנו יש להבין שאביה ירא ד' ושומר מצוותיו. בספר מלכים מוזכר ענין המלחמה בין ישראל ליהודה במילים ספורות. דה"י מספר בפרוטרוט על המלחמה. בספר דה"י מתואר נאומו של אביה לפני המלחמה ומתואר תאור חיובי של מצב ביהמ"ק, בעוד שבספר מלכים אין הדבר מופיע.

עוזיה

ספר מלכים ודה"י מספרים על עוזיה המלך. במלכים ב' "בן שש עשרה שנה היה במלכו... ויעש הישר בעיני ד'..." וינגע ד' את המלך ויהי מצרע עד יום מתו וישב בבית החפשית" (טו, ב-ה) ובהי"ב "וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בד' אלהיו ויבא אל היכל ד' להקטיר על מזבח הקטרת ויבא אחרי עזריהו הכהן ועמו כהנים לד' שמונים בני חיל. ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו: לא לך עזיהו להקטיר לד' כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר. צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מד' אלהים. ויזעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית ד' מעל למזבח הקטרת" (כו, טז-יט).

בספר מלכים נאמר בקיצור כי עוזיה היה צדיק וכי לקה בצרעת ולא נאמר מדוע לקה. בספר דה"י גם נאמר כי עוזיה היה צדיק, אך הסיבה לצרעת מובאת כאן בהרחבה - עוזיה רצה להקטיר קטורת בביהמ"ק. דה"י תוקף בחריפות את עוזיה על כך ומתאר את המעשה כמעל בד' וכמעשה שנעשה מתוך גובה לב.

חזקיה

ספר מלכים ב' מאריך בתאור על מלחמותיו ונצחונותיו של חזקיהו. ישנן אף מלחמות אשר מופיעות במלכים ואינן מופיעות בדה"י, כגון "הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר" (מלכים ב, יח, ח). במלכים מתגלה קשר רצוף בין חזקיה המלך לישיעיהו הנביא וגם מתגלים עימותים ביניהם. חזקיהו וישיעיהו לא מוכנים ללכת אחד אל השני עד שהקב"ה גורם לחזקיהו לחלות וישיעיהו בא לבקרו: "בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישיעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו וגו'" (כ, א). לעומת ספר מלכים, ספר דהי"ב כמעט ולא מספר על המסרים הנשלחים לחזקיהו ע"י ישיעיהו ועל המאבק ביניהם והפעם היחידה בה מופיע קשר כלשהי ביניהם הרי שזה מופיע בצורה אידיאלית: "ויתפלל יחזקיהו המלך וישיעיהו בן אמוץ הנביא על זאת ויזעקו השמים" (לב, כ). בדהי"ב ישנו גם סיפור ארוך מאד אשר אין לו זכר במלכים והוא סיפור פתיחת ביהמ"ק ועשיית הפסח במקדש. "הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית ד' ויחזקם ויבא את הכהנים ואת הלויים ויאספם לרחוב המזרח ויאמר להם שמעוני הלויים עתה התקדשו וקדשו את בית ד'... ויבואו פנימה אל חזקיהו המלך ויאמרו טהרנו את כל בית ד'... וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם המזבחה לכפר על כל ישראל ויעמד את הלויים בית ד'... וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה

וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לכוא לבית ד' בירושלם לעשות פסח לד' אלהי ישראל... וככלות כל זאת יצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה וישברו המצבות ויגדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות מכל יהודה ובנימין ובאפרים ומנשה עד לכלה" (כט, ג-לא, א).

תאור זה על פתיחת ביהמ"ק ועשיית הפסח, הכרתת ע"ז והתחלת פרק חדש בתולדות אותה תקופה פרוש על פני למעלה משני פרקים בספר דה"י, אך במלכים ב' מתחיל סיפור חזקיהו מהריסת הע"ז ולא מסופר דבר על הגורמים לכך "הוא הסיר את הבמות ושבר את המצבת וכתת את האשרה וכתת נחש הנחשת..." (יח, ד).

מנשה

גם במלכים וגם בדה"י מסופר על מנשה כעל מלך רשע. במלכים ב' נאמר "ויעש הרע בעיני ד' כתועבת הגוים אשר הוריש ד' מפני בני ישראל וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו... יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו... לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ד'" (כא, ב-טז). בדה"ב נוסף על חטאי מנשה אנו מוצאים סיפור נוסף: "וידבר ד' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו, ויבא ד' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה כחחים ויאסרוהו בנחשתים ויולכוהו בבלה וכהצר לו חלה את פני ד' אלהיו... ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנונו וישכחו ירושלם למלכותו... ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולכוא בשער הדגים וסכב לעפל ויגביה מאד... ויכן את מזבח ד' ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את ד' אלהי ישראל" (לג, י-טז). מנשה חוזר בתשובה ואח"כ בונה חומה לירושלים דבר אשר לא מוזכר במלכים ולו ברמז.

יהויקים

בעינינו של יהויקים המלך ישנם פרטים הקיימים במלכים וחסרים בדה"י וישנם פרטים הנמצים בדה"י וחסרים במלכים. במלכים ב' מסופר על העמים אשר שלח ד' ביהודה "וישלח ד' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון וישלחם ביהודה להאבידו כדבר ד' (כד, ב) ובדה"ב מסופר על נבוכדנצר הלוקח את כלי ביהמ"ק "ומכלי בית ד' הביא נבוכדנצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל" (לו, ז).

ג. פשר דבר

ספר מלכים וספר דה"י כותביהם שונים. כך מופיע בגמ' (ב"ב יד: טו.) "ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקניות... עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו מסייעא ליה לרב דאמר רב יהודה אמר רב לא עלה עזרא מכבל עד שיחס עצמו ועלה". כך ניתן ללמוד אף משנוי סגנון הכתובים. דוגמא לשינוי סגנוני אפשר למצוא בסיכום תקופת כל מלך. הסיכום במלכים שכלוני למדי ואילו בדה"י תאור המלכים מפורט ומיוחד, לדוגמא בסיום תקופת יהושפט כתוב בספר מלכים א' "וישכב יהושפט עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד אביו וימלך יהורם בנו תחתיו" (כב, נא). זהו סיום שגרתי למדי. ובספר דה"ב לעומתו כתוב "ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרונים הנם כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר העלה על ספר מלכי ישראל ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל הוא הרשיע לעשות וגו'" (כ, לד-כא, ב). שנוי סגנוני נוסף הוא שינוי השמות כגון אבים-אביה, חזקיה-יחזקיה, יהואש-יואש, עזיה-עזריה, דוד-דויד. ועוד רבים אחרים.

הרקע לכתיבתם של ירמיהו ועזרא היה שונה. ירמיהו כהן

היה וכנראה שלא מן הכהנים ששמשו בביהמ"ק, אלא נצר לגזע הכהנים מבית אחימלך ובנו אביתר, אשר הדיח שלמה מן הכהנה ואשר גורש לענתות. ירמיה נולד בענתות הנמצאת בארץ בנימין ומשם עבר לירושלים. הוא החל לנבא בגיל צעיר בתקופת יאשיהו. נבואותיו לא פעם הותקפו ע"י העם והמלכים. ירמיה חזה בחורבן וכשגלו ישראל לבבל גלה עמם. ירמיהו תבע כבוד האב (הקב"ה) וכבוד הבן (ישראל) שנאמר: "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת" (איכה ג, מב'). עזרא לעומתו היה כהן, בנו של כהן גדול ששימש במקדש ומיוחס לשושלת פנחס בן אלעזר בן אהרן. עזרא נולד בארץ ובהיותו רך בשנים גלה בבבלה. חרמתו הגיעה לדרגה כזו שאומרת עליו הגמ':

"ראוי היה ועזרא שתינתן תורה על ידו" (סנהדרין כא:). הוא היה אף מקורב למלכות ובזכות חכמתו וקרבנותו למלכות, קיבל אישור לאסוף כסף לבנין בית המקדש ומאוחר יותר אף הצליח להנהיג את העם, להעלות לא"י ולבנות את בית המקדש.

ד. מגמת הספרים

ירמיהו בספר מלכים רואה במרכז את עם ישראל ועיקר דאגתו היא לעם ישראל ומלכותו. הדגש בספרו נתון למלכות ישראל ודבר זה נובע מכך שהם רוב העם בארץ ושעיקר התיקון הוזקק הוא במלכות ישראל, על מנת למנוע את גלותם. כל עוד מלכות ישראל קיימת, מלכות יהודה מוזכרת רק כנספחת. משגלו ישראל מתמקד ירמיה ביהודה, משום שהם אלה הצריכים עתה תיקון והצלה מהגלות. ביהמ"ק הוא נושא צדדי ופחות משמעותי עבור ירמיהו לעומת הנושא המרכזי עם ישראל. להלן מספר הוכחות לכך שממלכת יהודה אינה המרכזית בספר מלכים:

א. ספר מלכים מפרט באורך רב על מלכי ישראל, כגון אחאב ואחז לעומת קיצורו בתאור מלכי יהודה, כגון אמציה

ועזריה.

ב. התאורים על מלכי יהודה מובלעים לעיתים בתוך תאורים על מלכי ישראל ואין להם התייחסות ינדיבידואלית כמלכים בפני עצמם ואילו מלכי ישראל מופיעים כעיקריים. דוגמא לכך ניתן לראות בתאור על אחזיה, תאור הנמצא בתוך תאור יורם בן אחאב מלך ישראל.

בניגוד לירמיה, עזרא - כותבו של ספר דה"י - מרכז ספרו הוא ביהמ"ק ונספחיו. עיקר דגשו הוא על ממלכת יהודה, משום שממלכת יהודה היא השולטת בירושלים ובביהמ"ק ולכן גם אין אצלו התייחסות למלכי ישראל. לכן גם מלך שהתייחס למקדש באופן חיובי, באור חיובי, ומלך שהתייחס בשלילה לביהמ"ק הוא באור שלילי. מגמות אלו מוכיחות את עצמן לאורך כל ההקבלה שנעשתה לעיל.

ה. סקירה מחדש

בזמן רחבעם יהודה חוטאים, דבר הפוגע בהם. הכתוב במלכים מציין באריכות את חטאם וענשם. הוא מספר על עלייתו של שישק על ירושלים, לקיחת כל אוצרות בית ד' וכל אוצרות בית המלך. הפגיעה היא במקדש, במלוכה ובעם וזהו עונש על חטאם. ובדה"י לעומת זאת יש קיצור בחטא והתמקדות בעונש לירושלים. זאת עד כדי כך שהמילה ירושלים חוזרת בקטע קצר ארבע פעמים (דהי"ב, יב, ב-ד) ובספר מלכים פעם אחת בלבד. כלומר, עשיית הרע לפי דה"י פוגעת בירושלים ובמקדש ובגלל מגמת הכותב שהיא ירושלים והמקדש מרחיב הכתוב בעונש על ירושלים ומתעלם מהפגיעה במלוכה ובעם.

אביה בספר מלכים מתואר כדמות מעבר, משום שאינו מחדש דבר בנושא טובת או רעת יהודה, אלא הוא ממשיך דרכו של אביו. ואילו בדה"י מתואר אביה כמחדש רבות בנושא המקדש

ובחזוק עבודתו. מעשיו החיוביים מתוארים בגלל מגמת הספר ולכן גם לא מתוארים חטאיו. בדה"י מתואר גם נאום לפני המלחמה בירבעם. הנאום מדגיש את נושא המקדש ומציין את העובדה שיהודה הם האותזים במקדש, שעבודת המקדש נעשית ע"פ דבר ד' ושישראל, לעומת יהודה, הם עובדי ע"ז. הנאום מתואר על מנת להדגיש את נושא המקדש.

עוזיה המלך מתואר במלכים באור חיובי וסיבת צרעתו אינה מוזכרת. זאת מפני שעשה הישר בעיני ד' והסיבה לצרעתו אינה עקרונית מבחינת ההשפעה על מצב העם. בספר דה"י לעומת זאת ישנה הרחבה בנושא סיבת הצרעת, מאחר והצרעת נבעה מפגיעה בסדרי המקדש. ורצה עזרא להראות את ענשו של הפוגע בסדרי המקדש.

בספר מלכים מתוארים עימותים בין חזקיה לישעיה. זאת משום שעימותים בין נביא למלך גורמים ומשקפים בעיות ועימותים בעם. כאשר הנהגת העם אינה מאוחדת גם העם מפולג. אך מבחינת האספקלריה של ספר דה"י אין משמעות עקרונית כ"כ לעימותים אלה, משום שהם אינם נוגעים לנושא המקדש. אך ישנה משמעות רבה לחידוש עבודת המקדש בטהרה ולעשיית הפסח. אלו אירועים הנוגעים ישירות לביהמ"ק ולכן הם מובאים בספר דה"י.

מנשה בספר מלכים כמלך רשע כדי לקשר בין מעשיו לחטאי ממלכת יהודה כולה, המלך חוטא ומחטיא את יהודה. בדה"י מסופר אמנם על חטאיו של מנשה, אך מוזכרת גם חזרתו בתשובה. אע"פ שהיתה חזרה כמעט כפויה (עפ"י גמרא סנהדרין ק"ג, א). חזרתו בתשובה מוזכרת משום שמחמת תשובתו פעל מנשה לטובת ירושלים. הוא בנה חומה חיצונית לעיר דוד והכין מזבח לד'. עבור עזרא אלה מעשיו העיקריים של מנשה ולכן יש גם לציין אותו באור קצת

חיובי ולהשכיר את חזרתו בתשובה.

במלכים מסופר על שליחת גדודי כשדים על יהודה בזמן יהויקים משום שמטרת שליחת הגדודים היתה פגיעה בעם "וישלחם ביהודה להאבידו" (מלכים ב', כד, ב). לעומת זאת בדה"י מסופר סיפור אחר לגמרי. הפגיעה במקדש ע"י נבוכדנצר. המקדש, שהוא עיקר מגמתו של ספר דה"י מודגש וכל עניין שלא קשור בו אינו מופיע.

לסיום ניתן גם לראות את מגמות הספרים בסיומת שלהם. ספר מלכים מסתיים במילים "ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה בשנים עשר חדש בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא וידבר אתו טבות ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בכבל... וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חיו" (מל"ב, כ"ה, כז-ל). יציאת המלך מבית האסורים וההטבה לו, זהו הביטוי הגדול ביותר להטבת מצבו של העם הגולה.

אך ספר דה"י כמצופה מסיים בעניין המקדש: "כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ד' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה מי בכם מכל עמו ד' אלהיו עמו ויעל" (דהי"ב, לו, כג). זוהי הקריאה לעם ישראל לעלות לירושלים ולבנות את ביהמ"ק. קריאה אשר מכוחה עולה עזרא מבבל לקומם הריסות ירושלים וביהמ"ק שיבב"א.